

RODIČOVSKÁ ZODPOVĚDNOST A OBDOBNÉ INSTITUTY

MARTIN KORNEL

Masarykova univerzita, Právnická fakulta

Abstract in original language

Příspěvek stručně analyzuje historický vývoj rodičovské zodpovědnosti a obdobných institutů na území České republiky, Slovenska a Polska. K analýze byl zvolen vývoj právních úprav v oblasti nabývání práv a povinností k dítěti a obsahu těchto rodičovských práv a povinností. Právní úpravy v padesátých letech vycházely z prakticky stejného kodexu, nicméně od té doby prošly vývojem a je zajímavé, že lze pozorovat tendence k sblížení právních úprav, jakkoliv si tyto byly v některých etapách vzdálené.

Key words in original language

Rodičovská moc; rodičovská zodpovědnost; patria potestas; rodičovská práva a povinnosti; české rodinné právo; polské rodinné právo; slovenské rodinné právo.

Abstract

The contribution analyses legal regulation of parental responsibility and similar institutions in historical context in the region of Czech Republic, Slovakia and Poland. Development of parental rights and duties attaining and of the content of such rights and duties is under observation. Legal regulations were based on the same codex during the fifties and sixties in the 20th century. But some progression occurred during following years and interesting finding is that inclinations to convergence of legal regulations are tangible, although significant differences were evident in some periods of development.

Key words

Parental authority; parental responsibility; patria potestas; parental rights and duties; Czech family law; Polish family law; Slovak family law.

Všeobecně přijímaným faktem je, že právní vztah mezi rodičem a dítětem v současnosti vzniká narozením dítěte. Odhlédneme-li od povinnosti matky pečovat o plod, pak můžeme konstatovat, že teprve narozením dítěte k němu rodiče nabývají základní sumu práv a povinností. České právo současnosti tato práva a povinnosti označuje jako rodičovskou zodpovědnost. Označení institutu se lišilo v minulosti i nyní napříč různými právními řády. Typický byla tato práva (popř. i povinnosti) označována jako otcovská moc nebo rodičovská moc. V současnosti se lze setkat především s označením rodičovská péče (*parental custody*), rodičovská odpovědnost (*parental*

responsibility), nebo rodičovská autorita či moc (*parental authority*).¹ Ještě více než označení tohoto institutu se odlišují národní přístupy k jeho obsahu, nebo například v přístupu k otázce omezení rodiče nebo zbavení rodiče těchto práv a povinností.²

Společným rysem však zůstává, že se jedná o práva a případně povinnosti rodiče ve vztahu k dítěti, jakkoliv se odlišují přístupy v tom, kdo je právní rodič dítěte či zda mají oba rodiče ve vztahu k dítěti tato práva a povinnosti ve stejném rozsahu. Tyto instituty zpravidla plní stejnou nebo obdobnou funkci, která spočívá v definování práv a povinností mezi rodičem a dítětem. Základní podmínka pro komparaci je tedy splněna, protože v právu lze srovnávat pouze instituty, které plní stejnou funkci.³ Možnost takového srovnávání a jeho účelnost dokládá například abstrahování obecných principů právě na základě srovnání právních úprav v této oblasti provedené například v *Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities*.⁴

Tento příspěvek srovnává současnou a historickou právní úpravu institutů zahrnujících práva a povinnosti rodičů k dítěti na území České republiky, Slovenska a Polska. Důvod výběru právě těchto právních řádů spočívá ve skutečnosti, že v padesátých a na počátku šedesátých let dvacátého století byla oblast rodiněprávních vztahů na území Československa a Polska regulována prakticky totožnými právními úpravami.⁵ V šedesátých letech došlo však v obou zemích k přijetí nových zákonů, v jejichž důsledku se právní úpravy ve sledovaných zemích oddálily. Zdá se, že tato tendence navíc přetrvává do současnosti, když došlo k vzdálení právní úpravy slovenské od české, a to přijetím nového slovenského rodiněprávního kodexu v roce 2005. Sluší se dodat, že do jisté míry tento příspěvek

¹ Srov. Blair, M., Weiner, M.H.: Introduction: Resolving Parental Custody Disputes--A Comparative Exploration. *Family Law Quarterly*, 2005, Vol. 39, No. 2, s. 247 a násl.

² O tom svědčí například variabilita odpovědí na dotazníky CEFL týkající se zbavení nebo omezení rodičovských práv (discharge of parental responsibilities) (Q 51-54). Dostupné z <http://www.ceflonline.net/>.

³ Zweigert, K., Kötz, H.: *Introduction to Comparative Law*. Oxford: Clarendon, 3. vydání, 1998, s. 34

⁴ *Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities* [online] [cit. 10.11.2009]. Dostupné z <http://www.ceflonline.net/Reports/Principles%20PR%20English.pdf>

⁵ Více k práci civilní subkomise Stálé československo-polské právnícké komise např. Petrželka, K.: Perspektivy spolupráce československých a polských právníků. *Právník*, 1949, č. 2, s. 59-60.

navazuje na práci autora srovnávající kritéria zakotvená v zkoumaných právních řádech pro rozhodování o výchově nezletilých dětí.⁶

Prověříme platnost závěrů učiněných M. Antokolskou, která ve své práci došla ke zjištění, že v současnosti existuje obecná tendence ke změnám a „modernizaci“ rodinného práva napříč Evropou, jakkoliv není pravděpodobné, že by tato tendence mohla sama o sobě způsobit dosažení nějaké finální společné podoby rodinného práva.⁷ Přitom však v rámci této tendence existují země, procházející vývojem rychleji a země, ve kterých dochází ke změnám se zpožděním.⁸ V příspěvku proto prozkoumáme, jakým vývojem do dnešních dnů instituty zahrnující práva a povinnosti rodičů k nezletilým dětem prošly a zda opravdu neexistuje předpoklad k jejich brzkému a opakovanému sblížení.

Zjistíme, jakým vývojem prošly právní úpravy týkající se nabytí práv a povinností rodiče k dítěti a jakým způsobem se měnil obsah těchto práv a povinností. Pro účely tohoto příspěvku bylo totiž nutné vybrat pouze některé aspekty dotýkající se práv a povinností rodiče k dítěti. Mimo zvolené by bylo možné se zaměřit na otázky jako kdy a jakým způsobem práva a povinnosti rodiče k dítěti zanikají, která práva a povinnosti stojí vně institutu a z jakých důvodů a jakým způsobem do práv a povinností rodiče může zasáhnout státní moc. Nicméně takto podrobná analýza, jakkoliv by byla potřebná, přesahuje rozsahové možnosti konferenčního příspěvku. Příspěvek uzavřeme syntetickým závěrem, ve kterém prověříme, zda byla teoretická východiska, na kterých příspěvek stojí, potvrzena.

Obecně k vývoji právní úpravy práv a povinností rodičů k dětem na území Československa
a Polska

Na území Československé republiky (dále jen „ČSR“) došlo nabytím účinnosti zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném (dále jen „ZPR“) dne 1. 1. 1950 k revolučním změnám v oblasti právní úpravy rodinných vztahů.⁹

⁶ Kornel, M.: Kritéria pro rozhodování o výchově nezletilého dítěte. Právní fórum, Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009, č. 7, s. 281-287 nebo Kornel, M Parental Custody Disputes: Criteria Used by the Courts in Central Europe. In Volumul Conferenței Internaționale a Doctoranzilor în Drept organizată de Facultatea de Drept și Științe Administrative din cadrul Universității de Vest din Timisoara și Centul European de Studii și Cercetări Juridice Timișoara 16-18 iulie 2009. Romania : Wolters Kluwer, 2009. od s. 353-360.

⁷ Antokolskaia, M.: Harmonisation of Family Law in Europe: A Historical Perspective. Antwerpen-Oxford: Intersentia, 2006, s. 497-501.

⁸ Tamtéž.

⁹ K tomu např. Bělovský, P.: Rodinné právo. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.): Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 65-71 nebo Kolektiv autorů. Právo rodinné. Karlova univerzita v Praze: Praha, 1961, p. 6-12.

Zvláště významnou skutečností je, že teprve přijetím ZPR došlo ke sjednocení právní úpravy v oblasti rodiny, když ZPR nahradil Obecný zákoník občanský, v té době účinný v českých zemích, a bývalé uherské právo, založené převážně na normách zvykového práva užívané na území Slovenska.¹⁰ Jedna z nejpodstatnějších změn se významně dotkla právě oblasti úpravy práv a povinností rodičů k jejich dětem. Byl opuštěn dosavadní model otcovské moci, jehož kořeny sahají až k římskému právu (*patria potestas*), a v duchu rovnosti ženy a muže jim oběma právo přiznalo ve vztahu k dítěti *rodičovskou moc*. Tato byla upravena především v §§ 52-62 ZPR. Zároveň již zákon nerozlišoval mezi dětmi manželskými a nemanželskými. Obdobný význam jako ZPR pro ČSR mělo v Polsku přijetí rodinného kodexu v roce 1950 s účinností k 1. 10. 1950 (dále jen „KR“).¹¹ V Polsku přitom byla situace před přijetím nové úpravy poněkud složitější, když předchozí právní úprava byla podstatně roztržitější. Od znovunabytí faktické suverenity Polska v roce 1918 se na jeho území uplatňovaly v oblasti práv a povinností rodičů k dětem především vlivy Code Napoleon, Německého občanského zákoníku (*Deutsches Bürgerliches Gesetzbuch*), občanského práva carského Ruska a také Rakouského Všeobecného občanského zákoníku (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*) z roku 1811.¹²

Vzhledem k téměř naprosté totožnosti ZPR a KR nepřekvapí, že od účinnosti KR byla rodičovská práva a povinnosti na území Polska rovněž zahrnuta do institutu rodičovské moci (*władza rodzicielska*). Rodičovská moc byla upravena zejména v článcích 53-63 KR a za dobu své účinnosti nedoznala právní úprava v této oblasti žádných změn.

S účinností od 1. 4. 1964 byl na území Československé socialistické republiky (dále jen „ČSSR“) ZPR nahrazen novým právním předpisem a to zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině (dále „ZOR“). ZOR byl typickým produktem tehdejšího zákonodárství a ideologické základy, na kterých byl

¹⁰ Hrušáková, M., Králíčková, Z. České rodinné právo. Brno: Doplněk, 3. vydání, 2006, s. 22-24.

¹¹ Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. Kodeks rodzinny. Dziennik Ustaw z 26.6.1950 Nr 034 poz. 308. Dostupné z <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19500340308>.

¹² K tomu podrobně např. Nagorski, Z.: Codification of Civil Law in Poland (1918-1939). In Komarnicki, W a kol.. Studies in Polish and Comparative Law. Londýn: Stevens & Sons Limited, 1945, s. 45 a násl. nebo pro oblast uzavírání manželství Alexandrowitz, K.: Marriage Law in Poland: A Problem of Comparative Law. In Komarnicki, W a kol.. Studies in Polish and Comparative Law. Londýn: Stevens & Sons Limited, 1945, s. 156 a násl. Oboje dostupné z <http://ia351404.us.archive.org/0/items/studiesinpolishc00poliuoft/studiesinpolishc00poliuoft.pdf>.

stavěn, jsou v jeho textu nepřehlédnutelné.¹³ Typickým příkladem je § 30 ZOR, který stanovil, že o výchovu dětí pečují v nerozlučné jednotě rodiče, stát a společenské organizace, zejména Československý svaz mládeže a jeho pionýrská organizace. Zákon o rodině takřka zcela opustil právní konstrukci zahrnující práva a povinnosti rodiče v jeden institut, neboť nadále užíval pouze obecný termín *práva a povinnosti rodičů*. Právní úprava těchto práv a povinností byla obsažena zejména v §§ 32-40 ZOR.

Nedlouho po Československé socialistické republice došlo k přijetí nové úpravy rodinného práva také v Polsku. Konkrétně se jednalo o zákoník o rodině a poručnictví (dále „KRO“) účinný od 1. 1. 1965.¹⁴ Polská úprava, na rozdíl od československé, nadále zachovala institut rodičovské moci (*władza rodzicielska*), který byl převážně normován čl. 92-113 KRO.

Ustanovení ZOR týkající se rodičovských práv a povinností sice přežila v prakticky nezměněné podobě tak zásadní dějinné události jakými byly Sametová revoluce v roce 1989, rozdělení České a Slovenské Federativní Republiky a vznik samostatné České republiky a Slovenské republiky v roce 1993, avšak v roce 1998 nabyla v České republice účinnosti „velká novela zákona o rodině“ provedená zákonem č. 91/1998 Sb. Touto novelou byly právní vztahy mezi rodiči a dětmi dotčeny velmi významně. Od 1. 8. 1998 byla opět většina práv a povinností rodiče k dítěti upravena podstatně systematičtěji a zahrnuta do jednoho právního institutu, kterým je *rodičovská zodpovědnost*. Na území Slovenska se práva a povinnosti rodiče k nezletilému dítěti dočkaly nové úpravy teprve přijetím zákona č. 36/2005 Z. z., o rodině (dále „SZOR“) a o změně a doplnění některých zákonů, ovšem i tento zákon zůstal u práv a povinností a nevrátil se k terminologii, která by práva a povinnosti zahrnutá do jednoho institutu významně odlišila od ostatních práv a povinností rodiče k dítěti. Oproti tomu v Polsku zůstávala právní úprava rodičovské moci až na drobné novelizace do listopadu 2008, kdy byla přijata rozsáhlá novela rodinného kodexu, která nabyla účinnosti v červnu 2009 a významně se dotkla také úpravy rodičovské moci.¹⁵

V České republice již byl dokončen návrh nového občanského zákoníku, který by měl obsahovat také právní úpravu dosud obsaženou v ZOR a v jeho rámci je navrhována změna označení institutu rodičovská zodpovědnost na

¹³ Srov. Bělovský, P.: Rodinné právo. In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.): Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 466

¹⁴ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Dziennik Ustaw z 5 marca 1964 Nr 9 poz. 59.

¹⁵ Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw. Dziennik Ustaw z 12 grudnia 2008 Nr 220 poz. 1431.

*rodičovská odpovědnost.*¹⁶ Změna terminologie je dána celkovou koncepcí a pojetím odpovědnosti v novém občanském zákoníku.¹⁷ Také na Slovensku byly započaty rekodifikační práce, ale zatím není zcela zřejmé, zda a k jakým změnám by mělo v této oblasti dojít.¹⁸ Rovněž v Polsku byly zahájeny práce na novém civilním kodexu, přičemž dosud byla vydána jen tzv. zelená kniha, která shrnuje základní východiska nové úpravy a podle všeho institut rodičovské moci zůstane v Polsku zachován.¹⁹

Nabytí rodičovských práv a povinností

1950-1964. Podle § 55 odst. 1 ZPR a čl. 56 § 1 KR náležela rodičovská moc oběma rodičům. Rodiči dítěte byly vždy osoby určené jako otec a matka podle zákonných domněnek obsažených v ZPR a KR. Právní úprava stála na zásadě, že matka je vždy jistá, dokonce natolik jistá, že nebylo nutno tuto zásadu vyjádřit v textu zákona.²⁰ Matce tedy bez nejmenších pochybností náležela rodičovská moc již od narození dítěte. Pokud jde o rodičovskou moc otce, pak záleželo na tom, na základě které ze zákonných domněnek bylo jeho otcovství určeno. V případě, že byl za otce považován manžel matky nebo bylo otcovství určeno na uznáním otcovství se souhlasem matky, náležela otci rodičovská moc od okamžiku, kdy byl právně považován za otce dítěte. Pokud došlo k určení otcovství rozhodnutím soudu, musel soud rozhodnout, zda bude otci rodičovská moc ve vztahu k dítěti náležet (§ 55 odst. 3 ZPR a čl. 56 § 3 KR) a nenáležela tedy otci

¹⁶ Viz § 798 a násl. vládního návrhu občanského zákoníku. [online] [cit. 17. 11. 2009] Dostupné z http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Vladni_navrh_obcanskeho_zakoniku_LRV_090430_final_s%20obsahem.pdf.

¹⁷ Srov. Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku. [online] [cit. 17. 11. 2009] Dostupné z http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Duvodova_zprava_OZ_LRV_090430_final.pdf, str. 198 a násl.

¹⁸ Srov. Lazar, J., Kubíčková, G.: Rodinné právo v pripravovanom slovenskom Občianskom zákoníku. In Winterová, A., Dvořák, J. (eds.): Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009, s. 283 a násl.

¹⁹ Viz. Tégl, P.,: Zpráva o přípravě nového Kodeksu cywilnego v Polsku. In Winterová, A., Dvořák, J. (eds.): Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009, s. 553 a násl.

²⁰ Toto přesvědčení zákonodárce v České republice přetrvávalo do „velké novely“ zák. č. 94/1963 Sb., o rodině, provedené v roce 1998, kdy byl do zákona vložen § 50a určující za matku dítěte ženu, která jej porodila. Na Slovensku do roku 2005, tedy do účinnosti nového zákona o rodině (§ 82) a v Polsku dokonce do roku 2009, kdy nabyla účinnosti novela rodinného kodexu, kterou byla vložena nová ustanovení čl. 61/9, když v obou zemích zákonodárce rovněž výslovně stanovil, že matkou dítěte je žena, která jej porodila.

automaticky. Výjimku z výše uvedených pravidel představovala situace, kdy jeden z rodičů, případně oba, nebyli svéprávní. Nesvéprávným byl rodič nezletilý, zbavený svéprávnosti zcela nebo částečně, případně rodič, který pro duševní poruchu nebyl schopen si své záležitosti obstarat sám buď vůbec nebo náležitě (v ČSR podle zákona č. 141/1950 Sb., občanský zákoník a v Polsku dle Ustawy z dnia 18 lipca 1950 r. Przepisy ogólne prawa cywilnego, Dz.U. 1950 nr 34 poz. 311).

1964-1998. V ČSSR náležela od účinnosti ZOR veškerá práva a povinnosti ve vztahu k dítěti ve smyslu § 34 odst. 1 ZOR od narození dítěte jeho oběma právním rodičům. Kdo je právní rodič dítěte určovaly zákonné domněnky obsažené v ZOR, avšak nově od účinnosti ZOR náležela práva a povinnosti rodiče k dítěti zásadně i otci, jehož otcovství bylo určeno soudem na základě třetí domněnky otcovství. Rodičovská práva však neměl dle § 34 odst. 2 ZOR ten rodič, který neměl způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. Tedy dle zákona č. 40/1964 Sb. osoba nezletilá, nebo osoba omezená či zbavená způsobilosti k právním úkonům pro duševní poruchu nebo v důsledku užívání alkoholických nápojů nebo omamných prostředků a jedů.

V Polsku nová právní úprava rodičovské moci účinná od roku 1965 vycházela, pokud se jedná o její nabývání rodiči nadále z norem obsažených v starším KR, proto rodičovská moc náležela automaticky právním rodičům nezletilého dítěte od okamžiku narození (čl. 92 a čl 93 § 1 KRO) s výjimkou otce, jehož otcovství bylo určeno soudním rozhodnutím. V takovém případě otci náležela rodičovská moc pouze v případě, že mu ji soud rozhodnutím přiznal (čl. 93 § 2 KRO). Rodičovská moc dále nenáležela rodiči, který nebyl plně způsobilý k právním úkonům (čl. 94 § 1 KRO).

1998 - současnost. „Velká novela“ ZOR se přinesla v ČR pro oblast nabývání rodičovské zodpovědnosti oproti předchozí úpravě nabývání rodičovských práv a povinností v podstatě pouze jednu významnou novinku spočívající v tom, že i rodiči, který nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu z důvodu nedostatku věku, mohl soud přiznat rodičovskou zodpovědnost ve vztahu k péči o dítě, pokud dosáhl 16 let a má potřebné předpoklady pro její výkon (§ 34 odst. 3 ZOR). Toto bylo odůvodňováno především skutečností, že nezletilí starší šestnácti let mohou sňatkem nabýt plnou způsobilost k právním úkonům, a tedy i rodičovskou zodpovědnost, dříve než dosažením osmnácti a vzhledem k tomu přistupovalo právo zbytečně odlišně k nezletilým rodičům mladším osmnácti let, kteří vstoupili a kteří nevstoupili do manželství. Nová úprava měla toto odlišné zacházení zmírnit.²¹

²¹ Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání, Praha: C. H. Beck, 2009, s. 131 a 132.

Slovenská úprava rodinného práva přijatá v roce 2005 čerpá významně inspiraci v ZOR po změnách provedených „velkou novelou“. Proto není překvapením, že také dle § 29 SZOR, může soud za obdobných podmínek jako dle § 34 odst. 3 ZOR přiznat nezletilému rodiči rodičovskou zodpovědnost ve vztahu k osobní péči o nezletilé dítě.

Rozsáhlá novela rodinného kodexu účinná v Polsku od června 2009 se významně dotkla ustanovení čl. 93 § 2 KRO, týkající se rodičovské moci otce určeného rozhodnutím soudu. Nadále již rodičovská moc takovému otci automaticky náleží, soud má však možnost dle čl. 93 § 2 KRO v zájmu dítěte ve výroku určujícím rodičovství rozhodnout o ponechání rodičovské moci jednoho nebo obou rodičů v klidu, jejím omezení nebo zbavení. Nově také dle čl. 96 § 2 KRO, náleží částečně rodičovská moc i rodiči, který nemá plnou způsobilost k právním úkonům, neboť i ten může vykonávat běžnou péči o dítě a jeho výchovu, pokud soud s ohledem na zájem dítěte nerozhodne jinak.

Obsah institutů zahrnujících rodičovská práva a povinnosti

1950-1964. Dobová odborná literatura zastávala názor, že obsah rodičovské moci nelze vzhledem k její zvláštní povaze a k jejímu poslání vypočítávat dopodrobna nebo jej vyložit způsobem, který by její náplň zcela vyčerpával.²² Literatura proto hovořila o tom, že soubor práv a povinností, které náležejí rodičům vůči dětem, tvoří s výjimkou povinnosti výživy, naplnění moci rodičovské.²³ Neuzavřený výčet obsahu rodičovské moci byl obsažen v § 53 ZPR a čl. 54 KR, dle kterých rodičovská moc obsahovala zejména práva a povinnosti rodičů řídit jednání dětí, zastupovat je a pečovat o jejich majetek. Řízením dětí byla myšlena především péče o dítě, čímž se rozuměla péče o jeho fyzický a duševní rozvoj, tak aby dítě bylo připraveno přispívat svou prací ku prospěchu společnosti.²⁴ Zájem společnosti byl zákonem zdůrazňován opakovaně vedle zájmu dítěte, když například samotný výkon rodičovské moci měl být prováděn v souladu se zájmy společnosti (§ 53 ZPR a čl. 54 KR in fine). Z titulu rodičovské moci byli oba rodiče oprávněni zastupovat dítě při jednání, ke kterým dítě nebylo způsobilé (§ 57 odst. 1 ZPR a čl. 57 § 1 KR). Takové zastoupení však nebylo možné, pokud by se jednalo o jednání mezi dětmi samými nebo o jednání mezi dítětem a rodičem, s výjimkou jednání, která byla výlučně ku prospěchu dítěte. Pokud nemohl dítě zastoupit některý z rodičů, zastoupil jej soudem ustanovený opatrovník. Jde-li o úpravu správy majetku dítěte, ZPR a KR ukládal rodičům, aby majetek dítě spravovali s péčí řádného hospodáře a stanovil

²² Kolektiv autorů.: Právo rodinné. Praha : Karlova univerzita v Praze, 1961, s. 80.

²³ Kolektiv autorů.: Právo rodinné. Praha : Karlova univerzita v Praze, 1961, s. 81

²⁴ Kolektiv autorů.: Právo rodinné. Praha : Karlova univerzita v Praze, 1961, s. 81

závazná pravidla pro nakládání s jeho výnosy (§ 58 ZPR a čl. 58 KR). Výnosy měly být primárně použity k výživě dítěte a jeho sourozenců, kteří s ním byly vychováváni a poté na úhradu jiných odůvodněných potřeb rodiny. Rodiče byly povinni vyúčtovat svou správu pouze na žádost dítěte a do jednoho roku od skončení správy, která končila zásadně zletilostí dítěte (§ 59 ZPR a čl. 59 KR). Podle československého práva byly z rodičovské správy zcela vyloučeny prostředky, které získal nezletilý jako odměnu za vlastní práci.²⁵

1964-1998. ZOR rodičům v ČSSR přiznával práva a ukládal povinnosti pečovat o výchovu dítěte, jeho výživu, řídit jeho jednání a spravovat majetek, zastupovat nezletilé dítě a stýkat se s ním.²⁶ Zákon neobsahoval jasný výčet práv a povinností a tato navíc nebyla zahrnuta do jednoho právního institutu. ZOR byl navíc poznamenán ideologickým formováním, což dokládá například skutečnost, že dle ZOR bylo prvořadou povinností rodiče působit na citový, rozumový a mravní vývoj dětí v duchu zásad morálky socialistické společnosti (§ 31 ZOR). Navíc, jak již bylo zmíněno výše, tento úkol měl plnit v nerozlučné jednotě se státem a společenskými organizacemi, zejména Československým svazem mládeže a jeho pionýrskou organizací (§ 30 ZOR). Pokud se jedná o zastupování nezletilého, převzal ZOR prakticky zcela právní úpravu obsaženou v ZPR. Pouze bylo vypuštěno ustanovení, které umožňovalo rodiči zastoupit dítě, přestože byl dán střet zájmů, pokud jednání bylo výlučně ku prospěchu nezletilého. V duchu potlačení významu soukromého vlastnictví v socialistické, potažmo komunistické, společnosti nebyla správa majetku dítěte upravena výslovně a byla zahrnuta pod správu záležitostí dítěte. V tomto navázal ZOR na ZPR, neboť ještě více zeštíhlil úpravu, která byla už v ZPR obsažena jen velmi úsporně.²⁷ Marně bychom tak v ZOR hledali ustanovení řešící nakládání s výnosy majetku dítěte, toto bylo totiž zcela na uvážení rodičů.²⁸ Přestože mohl být nezletilý starší 15 let zaměstnán, nemohl již nadále rozhodovat o tom, jak naloží s odměnou získanou prací, protože toto bylo součástí správy záležitostí dítěte jeho rodiči.²⁹

Dle polské úpravy obsažené v čl. 95 § 1 KRO rodičovská moc představuje souhrn práv a povinností rodiče pečovat o dítě, jeho majetek a výchovu. Navíc podle čl. 98 § 1 KRO jsou rodiče zákonnými zástupci dítěte, které se nachází v jejich rodičovské moci, a tedy mají právo a povinnost dítě zastupovat. Oproti KR doznala změn ustanovení týkající se správy majetku

²⁵ Glos, J., a kol.: Rodinné právo. Praha: Orbis, 1970, s. 157.

²⁶ Tamtéž, s. 152 a násl.

²⁷ Tamtéž, s. 157.

²⁸ Tamtéž, s. 157.

²⁹ Tamtéž, s. 157.

nezletilého dítěte, přestože převážná část předchozích ustanovení KR byly převzata do KRO, byla přidána některá další pravidla. Například nově mohli být rodiče dle čl. 102 KRO závětí nebo darovací smlouvou vyloučeni ze správy majetku, který dítě darováním nebo dědictvím nabylo. Zajímavé také je, že pokud náležela rodičovská moc pouze jednomu z rodičů, mohl mu soud uložit, aby předložil soupis majetku dítěte a informoval soud o významnějších změnách tohoto majetku (čl. 104 KRO). Úprava zastupování dítěte a péče o ně zůstala prakticky beze změny oproti KR.

1998 - současnost. „Velká novela“ ZOR, v jejímž důsledku se některá z práv a povinností rodiče vůči dítěti stala opět součástí jednoho právního institutu, systematizovala rodičovskou zodpovědnost do tří základních kategorií práv a povinností. Jedná se o práva a povinnosti rodiče k dítěti při péči o nezletilé dítě, zejména péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, při zastupování dítěte a při správě jeho jmění (§ 31 ZOR). Mimo rodičovskou zodpovědnost pak stojí především práva a povinnosti rodiče k dítěti v souvislosti s jeho výživou, volbou jména, souhlasem s osvojením nebo prohlášením rodičovství. V důsledku přechodu k tržnímu hospodářství a obnovení významu soukromého vlastnictví vyvstala pochopitelně potřeba nově a důkladněji upravit správu majetku dítěte. Po „velké novele“ jsou tak rodiče povinni pečovat o majetek nezletilého s péčí řádného hospodáře, výnosy dítěte musejí být použity primárně na potřeby jeho výživy a teprve poté k úhradě potřeb rodiny. Samotný kmenový majetek dítěte však může být dotčen, pouze pokud by došlo k nezaviněnému a hrubému nepoměru mezi poměry rodičů a dítěte (§ 37a ZOR). Byla znovu zakotvena povinnost rodičů vyúčtovat hospodaření s majetkem dítěte na jeho žádost do jednoho roku od skončení správy. Navíc soud může na základě vlastního uvážení ustanovit pro ochranu jmění dítěte opatrovníka, pokud by mohly být jinak majetkové zájmy dítě ohroženy (§ 37b ZOR).

Úprava přijatá v roce 2005 na Slovensku rovněž vyjádřila potřebu blíže a jasněji vymezit, co je obsahem rodičovských práv a povinností. Rodičovská práva a povinnosti tak tvoří dle § 28 SZOR právní institut zahrnující především péči o výchovu, zdraví, výživu a všestranný vývoj nezletilého dítěte, zastupování nezletilého a správu jeho majetku. Problém z hlediska terminologie i praxe může činit skutečnost, že existují také další práva a povinnosti rodičů k dítěti, která nejsou do tohoto institutu zahrnuta, například vyživovací povinnost.³⁰ Je proto s podivem, že v demonstračním výčtu § 28 SZOR je povinnost pečovat o výživu dítěte zahrnuta. Pokud se jedná o správu majetku dítěte, jsou pravidla obsažená v SZOR prakticky stejná jako v ZOR s jedinou výjimkou týkající se vyúčtování hospodaření s majetkem dítěte a předání majetku. K odevzdání majetku dítěti je rodičům stanovena lhůta 30 dnů po dosažení zletilosti a povinnost rodičů vyúčtovat

³⁰ Viz Cirák, J., Pavelková, B., Štěvček, M.: Rodinné právo. Šamorín: Heuréka, 2008, s. 113-119.

hospodaření s tímto majetkem končí nejdříve uplynutím tří let od ukončení správy (§ 32 SZOR). Právní úprava § 33 SZOR týkající se opatrovníka majetku dítěte (*majetkový opatrovník*) se velmi podobá § 37b ZOR.

Novelizace účinná v Polsku od června 2009 se dotkla rovněž ustanovení normujících obsah rodičovské moci. Především byla v textu KRO na několika místech zdůrazněna role dítěte, jeho práv a význam jeho názoru pro výkon rodičovské moci (čl. 95 §§ 1, 4 KRO). Dále byla odlišně upravena povinnost rodiče předložit soudu seznam majetku dítěte, když nyní podle čl. 104 § 1 KRO může soud uložit rodičům povinnost předložit tento seznam i v případě, kdy rodičovská moc nenáleží pouze jednomu z nich. Tato nová úprava je mimo jiné důsledkem změny koncepce následků rozvodu a faktické nebo právní separace rodičů na rodičovskou moc. Novelizace totiž, mimo jiné, sledovala korekci současné situace, kdy rodičovská moc v těchto situacích náleží pouze jednomu z rodičů.³¹ Tím docházelo často k vyloučení jednoho z rodičů, zpravidla otce, ze života dítěte.³²

Závěry

Z výše podaného výkladu je zjevné, že institucionalizace rodičovských práv a povinností prošla v posledních sto letech významnou proměnou. Zaměřme se nyní ve stručnosti na projevy sblížení a rozcházení rodinného práva, které je možné z výkladu podaného ke sledovaným zemím vypožorovat.

Především od padesátých let byly zrovnoprávněni muž a žena, kteří jsou právními rodiči dítěte, ve výkonu těchto práv a povinností. Avšak po jistou dobu se muž, jehož otcovství bylo určeno soudem a muž - otec, jehož otcovství bylo určeno jinak, nenacházeli ve stejném postavení. Institucionalizovaná práva a povinnosti totiž nenáleželi soudně určenému otci automaticky, ale pouze pokud mu je přiznal soud. Jako první od této koncepce odstoupilo československé právo v roce 1964 a téměř o 50 let později také polské právo, v důsledku novely KRO účinné v roce 2009.

Všechny sledované úpravy také stanovily, že rodičovská práva a povinnosti v institucionalizované podobě náleží rodiči, který je sám plně způsobilý právně jednat. Přitom způsobilost k právnímu jednání byla a je upravena předpisy občanského práva. Poté „velká novela“ ZOR přinesla do českého práva v roce 1998 rozšíření subjektů - nositelů rodičovské zodpovědnosti ve vztahu k péči o nezletilé dítě také na nezletilé rodiče, kteří jsou starší šestnácti let, pokud jim takto rodičovskou zodpovědnost přizná soud. Nasledně, v roce 2005, bylo „předčasné“ nabytí rodičovských práv a

³¹ Kornel, M.: Kritéria pro rozhodování o výchově nezletilého dítěte. Právní fórum, Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009, č. 7, s. 284-285.

³² Viz Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości - z upoważnienia ministra - na zapytanie nr 2960. [online] [cit. 18. 11. 2009] <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/33637022>.

povinností obdobně upraveno také na Slovensku. V roce 2009 dokonce i polská právní úprava výslovně připustila, aby se na péči o nezletilé dítě podílel i rodič, který nemá plnou způsobilost k právnímu jednání.

Pokud se jedná o samotná práva a povinnosti, která jsou zahrnuta do zkoumaných právních institutů, můžeme i zde vyzorovat tendence k oddalování a sblížování. Především je třeba upozornit, že československá úprava v roce 1964 téměř zcela opustila institucionalizovanou podobu těchto práv a povinností, aby se k nim v roce 1998 již samostatná Česká republika vrátila, následována Slovenskem v roce 2005. Pokud vezmeme v potaz otázku správy majetku dítěte, která tradičně tvoří jeden ze základních stavebních kamenů rodičovských práv, i zde československá úprava v padesátých a především v šedesátých letech téměř zcela rezignovala na její normování, aby následně došlo v letech 1998 a 2004 k částečnému návratu k pravidlům používaných v ZPR z roku 1949 a jejich rozšíření. Vzhledem k inspiraci slovenského zákonodárce v české úpravě provedené „velkou novelou“ došlo rovněž přijetím slovenského zákona o rodině v roce 2005 k převzetí právní úpravy správy jmění nezletilého s drobnými výjimkami, jako například lhůty k předání majetku dítěti po dosažení zletilosti nebo lhůt týkajících se povinnosti rodiče vyúčtovat správu tohoto majetku.

V neposlední řadě došlo v letech 1998 v České republice a 2004 na Slovensku k depurizaci práva od ideologického nánosu, který na rodiněprávních předpisech ulpěl především v šedesátých letech dvacátého století. Vzhledem k tomu, že na polské úpravě z šedesátých se ideologické působení neprojevovalo v tak značné míře jako v Československé socialistické republice, nebyl stejný postup v Polsku zcela nutný, přesto se do jisté míry projevil v novelizaci účinné v roce 2009.

Tento příspěvek jasně prokázal, že existuje tendence ke sblížování právních úprav ve sledované oblasti. V tomto ohledu by měly tuto tendenci potvrdit nové civilní kodexy, jejichž příprava v České republice, na Slovensku a v Polsku započala nebo byla dokončena. Vzhledem k tomu, že komplexní podoby se dosud dočkal pouze český nový občanský zákoník, není možné prověřit tento předpoklad již nyní. Tendence ke sblížování právních úprav bude však patrná, dokud budou ve středoevropském prostoru působit na podobu rodinného práva podobné faktory.³³

Literature:

- Alexandrowitz, K.: Marriage Law in Poland: A Problem of Comparative Law. In Komarnicki, W a kol. Studies in Polish and Comparative Law. Londýn: Stevens & Sons Limited, 1945

³³ Srov. Antokolskaia, M.: Harmonisation of Family Law in Europe: A Historical Perspective. Antwerpen-Oxford: Intersentia, 2006, s. 512.

- Antokolskaia, M.: *Harmonisation of Family Law in Europe: A Historical Perspective.* Antwerpen-Oxford: Intersentia, 2006
- Bělovský, P.: *Rodinné právo.* In Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví.* 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2009
- Blair, M., Weiner, M.H.: *Introduction: Resolving Parental Custody Disputes--A Comparative Exploration.* *Family Law Quarterly*, 2005, Vol. 39, No. 2
- Glos, J., a kol.: *Rodinné právo.* Praha: Orbis, 1970
- Hrušáková, M. a kol.: *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář.* 4. vydání, Praha: C. H. Beck, 2009
- Hrušáková, M., Králíčková, Z. *České rodinné právo.* Brno: Doplněk, 3. vydání, 2006
- Kolektiv autorů.: *Právo rodinné.* Praha : Karlova univerzita v Praze, 1961
- Kornel, M *Parental Custody Disputes: Criteria Used by the Courts in Central Europe.* In *Volumul Conferenței Internaționale a Doctoranzilor în Drept organizată de Facultatea de Drept și Științe Administrative din cadrul Universității de Vest din Timisoara și Centul European de Studii și Cercetări Juridice Timișoara 16-18 iulie 2009.* Romania : Wolters Kluwer, 2009
- Kornel, M.: *Kritéria pro rozhodování o výchově nezletilého dítěte.* *Právní fórum*, Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009, č. 7
- Lazar, J., Kubíčková, G.: *Rodinné právo v pripravovanom slovenskom Občianskom zákonníku.* In Winterová, A., Dvořák, J. (eds.): *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám.* Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009
- Nagorski, Z.: *Codification of Civil Law in Poland (1918-1939).* In Komarnicki, W a kol.. *Studies in Polish and Comparative Law.* Londýn: Stevens & Sons Limited, 1945
- Petrželka, K.: *Perspektivy spolupráce československých a polských právníků.* *Právník*, 1949, č. 2

*Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings, 1. edition.
Brno : Masaryk University, 2009, ISBN 978-80-210-4990-1*

- Tégl, P.: Zpráva o přípravě nového Kodeksu cywilnego v Polsku. In Winterová, A., Dvořák, J. (eds.): Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009, s
- Zweigert, K., Kötz, H.: Introduction to Comparative Law. Oxford: Clarendon, 3. vydání, 1998

Contact – email

mkornel@seznam.cz